

De spanningsboog

Een oefening in verteltechnische analyse op basis van een tweetalige tekstweergave

SUZANNE ADEMA

De tweetalige opdracht ‘De spanningsboog’ maakt leerlingen relatief snel bekend met de inhoud van een verhaal, laat ze door midden van een verteltechnische analyse kennis maken met de spanningsopbouw in Latijnse verhalen, en laat ze oefenen met het globaal lezen van Latijnse teksten. Als resultaat daarvan zetten de leerlingen de stap van verteltechnische analyse naar hun interpretatie van het verhaal. Een belangrijk middel bij deze laatste stap is een visueel verrassingselement na vier deelopdrachten: leerlingen ontdekken dan dat ze de spanningsboog van het verhaal zichtbaar hebben gemaakt. Deze visualisatie van de spanningsboog laat zien op welke punten van het verhaal de verteller de meeste nadruk legt en lokt de vraag uit waarom de verteller juist die punten als de hoogtepunten in de spanningsboog presenteert.

De spanningsboog in Livius' verhaal over Horatius Cocles

Deze opdrachten horen bij de Livius' verhaal over Horatius Cocles. Je vindt de tekst met vertaling in de tabel op een apart blad.

1. Lees onderstaande opsomming van gebeurtenissen:

- een vijandig leger wil over een brug te stad binnenvallen
- een bewaker van de brug beveelt aan anderen de brug af te breken
- de bewaker loopt de brug op om de vijanden af te weren
- twee andere soldaten voegen zich bij hem
- samen weren ze een tijdje de vijand af, dan trekken de twee soldaten zich terug
- de instortende brug laat de verdediger juichen en de vijanden schrikken
- de bewaker springt in de rivier en zwemt terug naar de stad
- de bewaker krijgt een standbeeld en veel land als beloning

Een verteller kiest zelf het hoogtepunt van zijn verhaal en past de presentatie van het verhaal daarop aan.

Welk moment denk je dat het hoogtepunt zal zijn in dit verhaal? Kruis dat moment aan.

2. Een verteller kan het verteltempo in zijn verhaal vertragen of versnellen ten opzichte van het voorafgaande. Daar kun je iets over zeggen als je de verteltijd en de vertelde tijd met elkaar vergelijkt.

- Verteltijd De tijd die nodig is om een verhaal te vertellen.
- Vertelde tijd Het totale tijdsbestek waar het verhaal over gaat.

Als de vertelde tijd ongeveer even lang is als de verteltijd noem je dat een *scene*. De verteltijd kan ook (veel) korter zijn dan de verteltijd, een *samenvatting*. Als de vertelde tijd stil lijkt te staan omdat de verteller bijvoorbeeld een personage beschrijft, het dat een *pauze*. In sommige passages is het verteltempo niet van toepassing omdat de verteller zijn verhaal onderbreekt voor *vertellerscommentaar*. Verhalen zijn het spannendst als verteltijd en vertelde tijd ongeveer hetzelfde zijn (scene).

Analyseer het verteltempo van het verhaal op de volgende manier:

<i>Scene</i>	zet twee kruisjes in de tabel
Samenvatting	zet één kruisje in de tabel
Pauze	zet één kruisje in de kantlijn
Vertellerscommentaar	zet geen kruisjes

3. Een verteller kan de speeches en gedachten van zijn personages op verschillende manieren weergeven. Hij kan ervoor kiezen de woorden in directe rede weer te geven of indirect. In het laatste geval vind je dan A.c.I.-constructies en bijzinnen met coniunctivi in het Latijn. Een verteller kan er ook voor kiezen een speech of gedachte alleen maar te noemen of samen te vatten in één of twee vormen. Een weergave in directe rede brengt het meeste spanning in het verhaal.

Onderstreep in de Latijnse tekst in de tabel alle woorden die in personagetekst (direct, indirect, noemen) staan.

Analyseer het gebruik van personagetekst op de volgende manier:

Directe rede	zet drie kruisjes in de tabel
Langere indirecte rede (twee A.c.I's/bijzinnen of meer)	zet twee kruisjes in de tabel
Noemen of heel korte indirecte rede	zet één kruisje in de tabel

4. Een verteller van een Latijns of Grieks verhaal heeft de keuze om zijn verhaal in verleden tijden te presenteren of in de tegenwoordige tijd (*praesens historicum*). Daarnaast kan hij ook gebruik maken van de zogenaamde *infinitivus historicum* (een infinitivus in plaats van een persoonsvorm). Het *praesens historicum* wordt veelal gezien als een levendiger manier van presenteren.

Het gaat in deze deelopdracht om het tijdgebruik in het 'eigenlijke' verhaal. De tijden in vertellerscommentaar (meestal praesens of perfectum) hoef je niet te analyseren. Let dus goed op of een praesens of perfectum deel uitmaakt van het verhaal of in vertellerscommentaar (zie onder 2) staat.

Analyseer het tijdgebruik in hoofdzinnen en zet kruisjes in de kantlijn op de volgende manier:

Praesens historicum (en andere tijden)	zet drie kruisjes in de tabel
Historische infinitivus (en andere tijden)	zet twee kruisjes in de tabel
Alleen verleden tijden (vertellersperfectum, imperfectum, plusquamperfectum)	zet één kruisje in de tabel
Perfectum of praesens in vertellerscommentaar	zet geen kruisjes in de tabel

5. **Trek een vloeiende lijn langs de kruisjes en draai je papier een kwartslag.** Je hebt nu de spanningsboog van het verhaal voor je liggen.

Vergelijk deze met de opsomming van de gebeurtenissen (vraag 1). Ligt het hoogtepunt van het verhaal op het moment dat je voorspeld had?

Waarom denk je dat de verteller het hoogtepunt juist op dit punt in het verhaal gelegd heeft? Onderbouw je antwoord en betrek je kennis over de auteur en/of het werk waar dit verhaal in staat in je antwoord.

UITWERKING

De spanningsboog in Livius' Horatius Cocles:

Het verhaal van Horatius' Cocles in Livius' tweede boek (c.10) is om een aantal redenen geschikt voor een spanningsboogopdracht. De spanningsboog van dit verhaal is na de analyse duidelijk zichtbaar en de toppen van de boog vallen samen met punten in het verhaal waar men die ook zou verwachten. De representatie van het verhaal als spanningsboog laat zich bovendien goed verbinden met een interpretatie in het licht van het werk als geheel: het personage Horatius Cocles is (Romeins) *exemplum* van moed en opofferingsgezindheid.¹

Het verhaal over Horatius Cocles wordt bijvoorbeeld ook door Polybius (6.55.1-4) en Dionysius van Halicarnassus (5.23-25) verteld. De opdracht kan dus vrij eenvoudig uitgebreid worden met een vergelijking van de verschillende versies (in vertaling).

In de opdracht gaan leerlingen drie keer door de tekst heen, maar in onderstaande toepassing van de opdracht op Livius' Horatius Coclesverhaal bespreek ik het gebruik van de verteltechnische middelen verteltempo, personagetekst en tijdgebruik in de episode van Horatius' Cocles in een keer.

De episode begint tijdens de oorlog tussen de Romeine en de Etruskische koning Porsenna. De Romeinen hebben zich in de stad teruggetrokken. De eerste zin is een beschrijving van de stad en vormt een narratologische pauze.

1. *Alia muris, alia Tiberi obiecto videbantur tuta:*

Sommige stadsdelen leken voldoende beschermd te zijn door de muren, voor andere vormde de Tiber een barrière.

De verteller komt in 2. tussenbeide met een evaluatie van het hele verhaal waarin de verteller benadrukt dat één man Rome gered heeft. De passage illustreert dat *perfecta* (i.c. *dedit* en *habuit*) niet altijd onderdeel van de vertelling in strikte zin zijn, maar ook onderdeel uit kunnen maken van vertellerscommentaar.

2. *pons sublicius iter paene hostibus dedit, ni unus vir fuisset, Horatius Cocles; id munimentum illo die fortuna urbis Romanae habuit.*

Bijna had de paalbrug toegang verschaft aan de vijand, als één man er niet geweest was: Horatius Cocles: hij was die dag het bolwerk van Romes lot.

Omdat de verteller in 3. het verhaal daadwerkelijk begint te vertellen en inzoomt op Horatius Cocles, start daar een nieuwe passage. Het tempo in het verhaal zal waarschijnlijk een punt van discussie zijn in de klas, met argumenten voor *samenvatting* (het gaat behoorlijk snel, *reprehensans singulos* is iteratief en dus samenvattend) en voor *scene* (de uitgebreide schetsen in

¹ Het exemplarische karakter van deze passage wordt uitgebreid besproken door Roller (2004). Roller behandelt ook de betreffende passage in andere auteurs en schetst een beeld van de rol van exemplarische historiografie in de Romeinse cultuur. Kraus en Woodman (1997:53-56) geven een meer algemene inleiding op Livius' gebruik van *exempla*.

participia en imperfectum, de tamelijk uitgebreide indirecte rede). Mijn analyse zou zijn dat het tempo relatief laag is, tegen *scene* aan, vooral ook als je de passage beziet in het licht van Livius' werk als geheel (meer dan zeven eeuwen geschiedenis). In de tabel van de leerlingen vertoont de spanningsboog een stijgende lijn.

3. *Qui positus forte in statione pontis cum captum repentino impetu Ianiculum atque inde citatos decurrere hostes vidisset trepidamque turbam suorum arma ordinesque relinquere, reprehensans singulos, obsistens obtestansque deum et hominum fidem testabatur nequiquam deserto praesidio eos fugere; si transitum ponte a tergo reliquissent, iam plus hostium in Palatio Capitolioque quam in Ianiculo fore.*

Toevallig stond hij op de brug op wacht, toen hij zag dat de Janiculus bij verrassing in een charge genomen was en de vijanden vandaar in looppas naar beneden werden gecommandeerd. Hij zag ook dat een groep van zijn eigen mannen in paniek hun wapens neersmeten en de gelederen in de steek lieten. Eén voor één greep hij hen vast en hield hen tegen en bezwoer hun bij goden en mensen dat, na het verlaten van de post, vluchten geen zin had: als ze van het bruggenhoofd waren weggevlucht, dan zouden er binnen zeer kort meer vijanden zijn op de Palatinus en het Capitool, dan op de Janiculus.

4. is een aparte passage omdat er een wisseling in tijdgebruik optreedt. De infinitivus historicus lijkt nog meer spanning op te roepen dan de vorige passage en suggereert dat Horatius Cocles druk doende is zijn stadgenoten te instrueren. Het tempo zit nog steeds tegen *scene* aan. Ook de lengte van de indirecte rede en de daarin gebruikte stijlfiguren maken de passage levendig. Deze combinatie resulteert in een eerste (maar niet het hoogste) hoogtepunt, waarin de doortastendheid en opofferingsgezindheid van Horatius Cocles (*uno corpore*) benadrukt worden.

4. *Itaque monere, praedicere ut pontem ferro, igni, quacumque vi possint, interrumpant: se impetum hostium, quantum corpore uno posset obsisti, excepturum.*

En dus gaf hij hun de raad, ja, het bevel, om de brug met ijzeren staken, met vuur, met welk gereedschap ook, af te breken: hij zou de aanval der vijanden, voor zover hij die alleen kon weerstaan, opvangen.

Het tempo blijft in 5. hetzelfde (*scene*), maar het tijdgebruik verandert in het praesens historicum. Vergeleken met de vorige passage neemt de spanning iets af, vanwege het gebrek aan personagetekst. De korte zin *vadit ... pontis* brengt na de drukte en spanning van de vorige passage zo weer wat rust in het verhaal, alsof de spanningsboog de kalmte en vastberadenheid van Horatius Cocles volgt.

5. *Vadit inde in primum aditum pontis,*

Toen schreed hij naar voren, naar het eindpunt van de brug.

De spanningsboog daalt in 6., waarin het tempo hetzelfde blijft, maar er wordt overgeschakeld naar verleden tijden.

6. *insignisque inter conspecta cedentium pugna terga obversis comminus ad ineundum proelium armis, ipso miraculo audaciae obstupescit hostes.*

Daar, duidelijk zichtbaar te midden van degenen die men kon zien vluchten om de strijd te ontgaan, greep hij zijn wapenen, gereed voor een gevecht van man tegen man en deed, door het wonder van zijn moed, de Etrusken versteld staan.

Nu volgt een inhoudelijke verrassing: waar in passage 2 expliciet vermeld werd dat één man Rome gered heeft, blijkt in 7. dat er al die tijd nóg twee mannen naast Horatius Cocles stonden. Deze mededeling is ingelast vertellerscommentaar, maar dat is wellicht lastig te herkennen voor leerlingen. Het perfectum *tenuit* vat de situatie in het verhaal in zijn geheel samen, vanuit het moment van verteller en is zo vergelijkbaar met *habuit* in passage 2. Een spannender presentatie, waarbij deze situatie wel als onderdeel van de vertelling gepresenteerd werd, was een imperfectum geweest. In de huidige presentatie is de verteller dus wel zo eerlijk om te zeggen dat Horatius Cocles niet alleen was, maar meldt hij het eigenlijk maar terloops en op een later moment dan je zou verwachten.² Dit alles draagt bij aan de vergroting van de heldenstatus van Horatius Cocles.³

7. *Duos tamen cum eo pudor tenuit, Sp. Larcius ac T. Herminium, ambos claros genere factisque.*

Maar er waren er twee wie het hun eer te na was, hem in de steek te laten; dat waren Spurius Larcius en Titus Herminius, beiden befaamd om hun hoge geboorte en hun daden.

8. verhaalt, samenvattend en in verleden tijden, hoe de drie mannen standhielden op de brug en Horatius Cocles hen vervolgens terugstuurde naar de stad. Langzaam stijgt de spanning weer.

8. *Cum his primam periculi procellam et quod tumultuosissimum pugnae erat parumper sustinuit; deinde eos quoque ipsos exigua parte pontis relicta revocantibus qui rescindebant cedere in tutum coegit.*

Samen met hen doorstond hij voor korte tijd de eerste stormloop van het gevaar en het wildste ogenblik van de strijd; maar toen er even later nog maar een klein gedeelte van de brug overeind stond en de slopers hun toeriepen terug te komen, dwong hij ook deze twee zich in veiligheid te brengen.

Een hoogtepunt vergelijkbaar met dat in passage 4 volgt in 9: het verteltempo is scene, er zijn historische infinitivi en een indirecte rede van Horatius Cocles.

² Dionysius van Halicarnassus, bijvoorbeeld, vermeldt de aanwezigheid van drie mannen op de brug meteen aan het begin van zijn verhaal (5.23.2 οἱ δὲ τὴν ὄρμην τῶν πολεμίων ἐπισχόντες καὶ διασώσαντες ὅλην τὴν στρατιάν τρεῖς ἄνδρες ἐγένοντο).

³ Ook de inhoud van de passage draagt bij: Spurius en Titus zijn uit *pudor* bij Horatius Cocles gebleven, een tamelijk negatieve beweegreden.

9. *Circumferens inde truces minaciter oculos ad proceres Etruscorum nunc singulos provocare, nunc increpare omnes: servitia regum superborum, suae libertatis immemores alienam oppugnatum venire.*

Dan, zijn blik grommig-dreigend gericht op de Etruskische edelen rondom, daagde hij hen één voor één uit tot het gevecht of beschimpte hen allen tegelijk: “slaven van tirannen waren ze, die, niet bedacht op hun eigen vrijheid, die van anderen kwamen aanranden.”

Het tempo verandert niet in 10 en de tijden in de hoofdzinnen zijn verleden tijden.⁴ De bijzin *ut proelium incipiant* kan geanalyseerd worden als het noemen van een gedachte.

10. *Cunctati aliquamdiu sunt, dum alius alium, ut proelium incipiant, circumspectant; pudor deinde commovit aciem,*

Zij aarzelden even en de een keek naar de ander, de kring rond, wie zou beginnen. Tenslotte bracht schaamte hen in ‘t geweer

Ten opzichte van de vorige passage stijgt de spanning in 11 weer door de combinatie van een scenisch tempo, het noemen van een schreeuw en het praesens *coniciunt*.

11. *et clamore sublato undique in unum hostem tela coniciunt.*

en met een kreet wierpen ze van alle kanten hun speren naar deze éne vijand.

Een wisseling naar verleden tijden zorgt voor een korte ontspanning in de presentatie.

12. *Quae cum in obiecto cuncta scuto haesissent, neque ille minus obstinatus ingenti pontem obtineret gradu, iam impetu conabantur detrudere virum, cum simul fragor rupti pontis, simul clamor Romanorum, alacritate perfecti operis sublatus, pavore subito impetum sustinuit.*

Hij ving ze alle op in zijn schild en hield, vastberadener dan ooit, wijdbeens staande, de brug bezet. Nu probeerden ze hem met een charge te verdrijven, maar opeens klonk daar gekraak van de instortende brug en gejuich van de Romeinen, omdat hun werk voltooid was, en door de plotselinge schrik werd de aanval niet doorgezet.

In passage 13 komen alle spanningsverhogende middelen samen en markeren zo het hoogtepunt van het verhaal. Met een bijna poëtische directe rede (Ogilvie 1965:*ad loc.*) offert Horatius Cocles zich aan de riviergod van de Tiber.

13. *Tum Cocles "Tiberine pater" inquit, "te sancte precor, haec arma et hunc militem propitio flumine accipias."*

⁴ Op het voegwoord *dum* volgt in het Latijn vrijwel altijd een praesens, waardoor er hier geen betekenis aan het gebruik van het praesens *circumspectant* toegekend kan worden.

Toen riep Cocles: “O, vader Tiberinus, eerbiedig bid ik U, wil deze wapenen en deze soldaat in uw genadige stroom opnemen!”

In de twee laatste passages wordt de spanningsboog vervolgens geleidelijk afgebouwd. Eerst door middel van verleden tijden en een verteltempo dat nog tegen een scene aanligt.

14. *Ita sic armatus in Tiberim desiluit multisque superincidentibus telis incolumis ad suos tranavit, rem ausus plus famae habituram ad posteros quam fidei.*

Zo smekend sprong hij gewapend en wel naar beneden in de Tiber en bereikte, zwemmend onder een regen van werptuigen, heelhuids zijn makkers. Zijn waagstuk zou later bij het nageslacht meer roem oogsten dan geloof vinden.

Vervolgens vat de verteller de verdere afloop samen in verleden tijden.

15. *Grata erga tantam virtutem civitas fuit; statua in comitio posita; agri quantum uno die circumaravit, datum.*

De staat was hem dankbaar voor zijn zo grote heldendaad: er werd een standbeeld opgericht in het gebouw van de volksvergadering en hij kreeg zoveel grond als hij in één dag kon omploegen.